

BEDİRHAN BEY İSYANI*

Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi

Cabir DOĞAN**

ÖZET

Tanzimat'ın ilânı (1839) ile birlikte ülkenin idari taksimatında önemli değişikliklere gidilmiştir. Buradaki amaç; Merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Ancak, Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemeler ülke genelinde özellikle de devlet otoritesinden uzak olan bölgelerde şiddetli muhalefet ile karşılaştı.

Tanzimattan önce bölgede Cizre-Bohtan Emiri olarak görev yapan Bedirhan Bey, izlediği politikalar nedeniyle devlet nezdinde önemli bir nüfuz elde etti. Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde uygulanması ile birlikte mevcut konumunu kaybedeceğinden endişelenerek bazı Kürt beylerini de yanına alarak devlete karşı büyük bir isyan hareketine girişti. Onun bu isyanı, o dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmişti.

Anahtar Kelimeler: *Tanzimat, Bedirhan Bey, İsyân, Merkezîleşme*

BEDİRHAN BEY REBELLION

A Reaction Movement Against the Implementation of Tanzimat in Diyarbakır Province

ABSTRACT

With the declaration of Tanzimat (1839), drastic changes were made in the governing system of the country. One of the aims of this was to make these administrators dependent on the central government more powerful. However, it was met with a huge opposition particularly in the areas where state had less control.

* Bu makale, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1862-1869) isimli basılmamış Doktora tezinden üretilmiştir.

** SDÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, cdogan@sdu.edu.tr

Before the declaration of the Tanzimat Bedirhan Bey, Emir of Cizre-Bohtan on the side of government adopting policies made him a very powerful figure in that region. The implementation of the Tanzimat changes in Diyarbakır region made Bedirhan un easy as the felt that he would lose his outhority in the region, so he staged a big rising against the state with some Kurdish Beys. The rebellion caused lots of problems not only in the state but also out of its borders. This rebellion took much time of the state to suppress it in the years of 1843 and 1848.

Key Words: *Tanzimat, Bedirhan Bey, Rebellion, Centralization*

GİRİŞ

3 Kasım 1839’da Gülhane Parkı’nda Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından okunarak ilan edilen Ferman, “Tanzimat Fermanı” olarak adlandırılmış; bu fermanla başlatılan sürece tarihimizde Tanzimat dönemi denmiştir¹.

Tanzimat hareketinin amacı, Osmanlı devlet idaresini o asrın idarî esaslarına dayandırmak, devlet gücünün tek merkezden en etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında, Tanzimat merkezîyetçiliği, demokrasiyi değil, Metternichçi bir sistemi amaçlamaktadır. Bu dönemde sadece sadrazam değil, sadrazamla birlikte etrafındaki bürokrat kadro da yönetimde söz sahibi olmuştur. İmparatorluğun modernleşme tarihinin bu çarpıcı döneminde Bâb-ı Âli bürokratları yönetime hâkimdi². Bürokratlar, imparatorluğun, işlevini yitirmiş kurumlarını canlandırmak, sarsılan merkezî otoriteyi yeniden kurmak, devleti malî, idarî ve adlî alanlarda düzenli bir yapıya kavuşturmak için dizginleri ele aldılar. Bu aydın- bürokrat grup, XIX. yüzyılın başından beri devleti sarsan milliyetçi ayaklanmalara ve çeşitli bölgelerdeki başkaldırmalara karşı “bütün tebanın eşitliği” ilkesi etrafında Osmanlılık siyaseti güderek imparatorluğun iç bünyesindeki yapı dönüşümünün yarattığı sorunlara bir çözüm arama kaygısını taşıyorlardı³.

Gülhane Hatt-ı Hümayûn’unu izleyen 1840 yılı, yeniliklerin uygulandığı yıl olmuştu. Ancak uygulamanın ne şekilde yapılacağına ilişkin önceden hazırlanmış bir program yoktu. Özellikle can ve mal güvenliğinin sağlanarak vergilerin, herkesin gelirine göre alınması için mal, mülk ve nüfus sayımına gerek vardı. Ayrıca hükûmette bu konuda tecrübeli eleman da

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara 1995, s. 169.

² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara 2007, s. 495; Kâzım Yetiş, “Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 108-109.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 16-17.

bulunmamaktaydı. Bunların yanı sıra yeni düzenlemelerin yanlış yorumlanması ile birlikte, çıkarları zedelenenlerin büyük tepki gösterecekleri düşünülüyordu. Bu yüzden Tanzimat'ın öngördüğü malî, idarî ve askerî yenilikler imparatorluğun bütününde uygulamaya konulamadı. Öncelik hükûmetin kesin denetiminde olan yakın eyaletlere tanındı. Başta Edirne olmak üzere, Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletlerinde Tanzimat'ın öngördüğü şekilde mal, mülk ve nüfus sayımı yaptırılarak uygulamaya başlandı. Trabzon Eyaleti'ne de öncelik verildiyse de, karşılaşılan tepki üzerine uygulama ertelendi⁴.

Tanzimat'ın uygulanmasında en büyük tepki hiç şüphesiz Cizre ve Hakkâri yöresinden gelmiş; yılların biriktirdiği sorunlar, Diyarbakır Eyaleti'nde yeni yönetim tarzının yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra, bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına sebep olmuştu. Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik yapan ve yüzyıllar boyu bölgeyi yönetmiş bulunan bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif askerî teşkilatının kurulması ile birlikte Redîf Miralayı olmuştu⁵. Cizre-Bohtan Emiri olarak uzun süre devlete sadık kalmış ve devlete önemli hizmetler yapmış olan Bedirhan Bey, Diyarbakır'da Tanzimat'ın uygulanması ile birlikte bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına yol açmıştı⁶. Onun isyanı, bu dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmiştir⁷.

1. TANZİMAT ÖNCESİ BEDİRHAN BEY HÜKÛMET İLİŞKİLERİ

Emirliğin ilk yıllarında hükûmet ile ilişkilerini iyi tutan Bedirhan Bey, II. Mahmut döneminde bölgeye yönelik olarak yapılan askeri hareket sırasında (1833-1839) devletin yanında yer almış, bu tutumu onun hem tasfiye olmasını önlemiş hem de bu süreçten önemli bir güç elde ederek çıkmasını sağlamıştır. Cizre Beyi Bedirhan Bey, izlediği bu politikayla bölgede elde ettiği aşiret güçleri üzerindeki nüfuzuna hükûmetin de desteğini

⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 190.

⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Dr. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 193-194; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 17.

⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 17.

⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 17; Henry J. Barkey and Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, Tarik Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 7.

eklemiştir. 1839 Nizip Savaşı, Osmanlı Devleti için Kürdistan⁸ bölgesinde yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur⁹. Bu savaşta alman yenilgi, bölgedeki askerî gücünün nispeten kırılmasına ve siyasî egemenliğin büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştur¹⁰. Mevcut durumdan yararlanan Bedirhan Bey, bir süre sonra bölgenin tek hâkim gücü olmaya başladı. Bu durum, hükümet tarafından da fark edildi; ancak, ilk zamanlarda herhangi bir müdahalede bulunulmadı. Hatta Bedirhan Bey, belli bir süre desteklendi. Bunun sebebi ise, böyle karışık bir dönemde bölgeyi denetim altında tutabilmek için onun bölgedeki gücü ve nüfuzundan yararlanmak istenmesiydi¹¹. O güne kadar devletten yana politikalar izleyen Bedirhan Bey, strateji değiştirerek mevcut ortamdan yararlanıp bölgede etkisini ve nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye başladı. Bu amaçla, dağınık hâldeki Kürt aşiretlerini kendi etrafında toplayarak aşiretler arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmak için sıkı bir çaba harcadı. Küçük aşiretleri kolayca kendi çevresinde topladı. Bunun sebebi ise, 1838 yılında Bâbîâli'nin Doğu harekâtı sırasında güçlü aşiret reisleri ya dağılmış ya da sürgün edilerek bölgeden uzaklaştırılmışlardı. Başsız kalan bölge halkı, Bedirhan Bey'in siyasî gücü ve nüfuzundan dolayı ona sığınmayı kendileri için daha uygun görmüşlerdi. Bu dönemde hükümetin Irak'taki Arap ayaklanmalarını bastırmakla meşgul olması, onun bu siyasî ortamdan iyice yararlanmasını sağladı¹².

Bedirhan Bey, yöneticisi olduğu Cizre, Bohtan ve Hacı Behram kazaları ile kendi idaresi altındaki halktan çok düşük miktarda vergi alması, Musul ve çevresindeki köy ve kasabalardan birçok halkın onun bölgesine göç etmesine sebep oldu. Bu durum, Bedirhan'ın kendi emirliği dışındaki bölgelerde de nüfuzunun artmasını sağladı. Yapılan göçler zamanla birçok kaza ve nahiyelerin atıl ve harap duruma düşmesine yol açtı. Mevcut durum

⁸ Kürdistan terimi, günümüzde Kürt adı verilen toplulukların yaşadıkları ülke anlamında olup çok geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bugün için, Kürdistan olarak sınırları çizilebilecek böyle bir coğrafi bölgeyle ilgili hiçbir ilmi veri bulunmamaktadır. Bu sebeple Minorsky bile, İslâm Ansiklopedisi'ne Kürdistan maddesini yazmamıştır. Ortaçağ Arap coğrafyacıları, genellikle, Zağros Dağları ve güneyini ifade etmek için bu terimi kullanmışlardır. Günümüz Türkiye topraklarında kesin olarak böyle bir coğrafyaya işaret yoktur. Arap coğrafyacıları ifadesi ise, siyasî bir anlam taşımamaktadır. Bu terimi, bölgenin dağlık kesimini ifade etmek için kullanmışlardır. Bunun çeşitli coğrafi bölgelerde benzerleri görülmektedir: Armenia, Albania (hem Kafkasya'da hem Arnavutluk'ta) gibi. Abdülhaluk Çay, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmen Aşiretlerinin Kültürel Yapısı", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1990, s. 160.

⁹ Martin Van Bruinessen, "Aşiretler ve Devlet", *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 130; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 114.

¹⁰ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yay., İstanbul 2002, s. 67-68.

¹¹ Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek: Emir Bedirhan*, bgst Yay., İstanbul 2007, s. 12.

¹² Celile Celil, "Bedirhan Bey Ayaklanması", *Dar Üçgende Üç İsyan*, Hzl. Faik Bulut, 2. Baskı, Evrensel Yayın, İstanbul 2005, s. 247-248.

da merkeze vermesi gerekli olan vergiyi veremeyen kaza, nahiye ve sancakların Sadaret'e kadar uzanan şikâyetlerine sebep olmuştur¹³.

Bedirhan Bey'in egemenlik ve nüfuz alanı Van, Sabala, Revanduz, Siverek, Sert ve Sincar'ı da içine katarak Diyarbakır'a kadar dayandı. Musul yakınlarında kendine karşı gelişen birtakım olayları yatıştırdıktan sonra Aşna ve Urmiye'yi işgal etti¹⁴. Bedirhan Bey, Kürdistan'ın bu kadar geniş bölümünü egemenliği altına alabilmiş tek Kürt Beyi'dir¹⁵. Onun sahip olduğu yeni konum İran Şahı'nın da dikkatinden kaçmamıştı. Şah, Bedirhan'ı yanına çekebilmek için zaman zaman kendisine kıymetli hediyeler göndermekteydi¹⁶.

2. BEDİRHAN BEY'İN MERKEZLE İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI

2.1. Tanzimat'ın Askerî Alanda Diyarbakır'da Uygulanması ve Bedirhan Bey'in Tutumu

Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan yenilik hareketlerin ağırlık noktasını askerlik alanında yapılan düzenlemeler oluşturmuştur. Tanzimat'a kadar geçen dönemde yapılan bu alandaki düzenlemelerde ocak şeklinin değiştirilmesi dışına çıkılmadı. Bu sebeple de askerlik bir vatan görevi olamadı. Fakat Tanzimat ile birlikte askerlik hizmeti bir vatan görevi hâline getirildi. Bu dönemde askerlik alanında yapılan yeniliklerden birisi de, "Asker-i Redife Miralaylığı"nın kurulması idi. Buna göre, ülkenin her yerinden bölgenin genişliğine ve nüfusuna göre asker toplanıyordu. Fakat Müslüman halkın, henüz göçebe hâlinde yaşayanları ve dağlık bölgelerde yarı bağımsız bir hayat sürenleri, askerlik görevini kabul etmek istemediler. Bu yüzden Anadolu ile Rumeli'nin dağlık taraflarında ve Lübnan'da ayaklanmalar oldu. Bu ayaklanmalar bir süre sonra bastırıldı ise de adı geçen yerlerde askerlik görevi bir problem olarak kalmaya devam etti.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası redif askeri toplamakta en çok zorlandığı yerlerden birisi de Diyarbakır Eyaletidir. Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa tarafından Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa'ya yazılan 18 Şevval 1260 (23 Ekim 1844) tarihli yazıda; Urfa ve Halep tarafından redife askerinin güzel bir şekilde toplandığını, Diyarbakır'ın ova köylülerinden de

¹³ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 4.

¹⁴ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev: Neşenur Domanıç, Doruk Yay., İstanbul 2004, s. 79.

¹⁵ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev: Fikret Başkaya, Avesta Yay., İstanbul 2001, s. 54.

¹⁶ Malmisanij, *Cizira Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 2000, s. 54.

¹⁷ Karal, *a.g.e.*, C.V, s. 178.

toplanmasının güç olmayacağı belirtilmiştir; fakat Cizre, Bohtan, Zaho, Garzan, Midyat ve Şirvan gibi dağ kazaları halkının inatçı ve şikâyete meyilli olması sebebiyle, buraların halkından asker toplamanın güç olacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte, Bedirhan Bey'e güvenlik hissi verilerek yardımı sağlandığı takdirde¹⁸ nizamiye askerinin kolayca toplanabileceği, aksi takdirde zorlukların yaşanabileceği bildirilmiştir. Bu amaçla Anadolu Ordusu'nun Diyarbakır'a sevk edilmesinin lazım geleceği ifade edilmiştir.

Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 6 Zilkade 1260 (17 Kasım 1844) tarihli arz tezkeresinde, Diyarbakır Eyaleti'nde askerî redife kurulması ve Bedirhan Bey maddesine dair gönderdiği yazılar, Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de ve 27 Kasım pazar günü de Meclis-i Umûmî de görüşülmüş ve konuyla ilgili olarak şu kararlar alınmıştır:

- i. Bedirhan Bey'in, devletin yanına çekilerek redif askerinin kolaylıkla toplanması,
- ii. Asker-i redife toplanmasını reddettiği takdirde baskıyla ve güç kullanarak bu işin gerçekleştirilmesi,
- iii. Mevcut şartlarda güç kullanılmasının uygun olmayacağı düşünülerek Bedirhan Bey'in temin edilmesi.

Meclis-i Umûmî toplantısında ayrıca bundan sonraki süreçte Bedirhan Bey'e karşı izlenecek strateji ve ona karşı alınacak tedbirler konusunda da şu kararlar alınmıştır: Nizamiye ordularının o bölgede kurulmasıyla, Bedirhan Bey'in zaman kazanmak ve devlete güven vererek "devlete hizmet edeceğim", gibi aldatici tavırlara girmesi muhtemeldir. Her nasıl olsa, fırsat düştüğünde gerekli tedbirler alındıktan sonra gerek Bedirhan Bey ve gerekse arkadaşları İmadiyeli İsmail Paşa, Garzanlı Derviş Bey, Mardinli Esad Bey, Cizreli Mir Seyfettin ve diğerleri o bölgeden tamamıyla defedilmelidir. Fakat öncelikle Bedirhan Bey'i celp ve temin ederek Diyarbakır'ın dağ köylerinden redif askerleri toplanmalıdır. Daha sonra kendine tam bir güven hissi verilmelidir. Taltif amacıyla kendisinin ve arkadaşlarının Dersaadet azalarıyla İstanbul'a gönderilmesi, onlar vardıktan sonra ailelerin de arkalarından İstanbul'a gönderilerek oradan da uygun bir yere gönderilmelidir. Eğer bu gerçekleşmez de asker-i redife toplanmasına karşı çıkarak bölgede tahrik ve fesada girişir ise, kuvvet yoluyla ele geçirilerek aileleriyle birlikte bölgeden uzaklaştırılıp İstanbul'a gönderilmeli. Meclis-i Valâ, duruma göre bu iki yoldan hangisi uygunsa ona göre hareket edilmesini tamamen Namık Paşa'nın insiyatifine bırakmıştır¹⁹.

¹⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 1.

¹⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 4-6; Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vak'ası (1842-1848)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000, s. 35-36.

Bedirhan Bey, Tanzimat öncesinde izlediği devlet yanlısı politikalar nedeniyle devlet nezdinde ciddi bir itibar kazanmıştır. Kazandığı bu konumunu sürdürebilmek için başlangıçta devletin Cizre-Bohtan Bölgesi'nde asker toplama kararına karşı çıkmamıştır. Fakat sonradan bölgede Tanzimat'ın idarî alanda uygulanması ile birlikte etkinliğini kaybedeceğinden korkarak, başta askerlik olmak üzere Tanzimat'ın getirdiği yeni hükümlere karşı cephe alacak ve bu durum ileride onun isyan etmesindeki en önemli nedenlerden birini oluşturacaktır.

2.2. Tanzimat'ın İdarî Alanda Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanması

Tanzimat'ın başlangıcında ülkenin idarî taksimâtında da önemli değişiklikler yapılmıştı. Yönetim alanında getirdiği ıslahat, taşradaki yöneticilerin yetkilerini azaltmak ve idarenin her kademesinde, Müslüman ve gayrimüslim halkın katıldığı idare meclisleri oluşturmak biçiminde ortaya çıktı. Bununla güdülen amaç; taşradaki mülkî yöneticilerin, merkeze daha fazla bağlanmasını sağlayarak, merkezî otoritesini güçlendirmektir²⁰.

1840 yılında uygulama dışında tutulan eyaletlerde yeni yönetimin gerçekleştirilmesi için çalışmalar sürdürüldü. Bu amaçla Diyarbakır Eyaletinde 1845 yılında Tanzimat'ın uygulanmasına karar verildi²¹. Bu amaçla Diyarbakır'a öşür geliri hariç 75.000 kuruş maaş ile Bağdat Valisi İsmail Paşa Müşir olarak atandı. Diyarbakır'ın Tanzimat'a dahil edilmesinden üç ay kadar sonra (Haziran 1845) bölgede sık sık ayaklanan kimselerin bu tür davranışlardan vazgeçtikleri ve aklın yeni yönetim biçiminden memnun oldukları İsmail Paşa tarafından hükûmete bildirilmiştir. Durum Padişah Abdülmecid'e iletilince çok memnun olmuş, vali ve defterdarı ödüllendirmiştir. Ancak bir süre sonra İsmail Paşa, uyguladığı, yöntemin devlet politikasına ters düştüğü ileri sürülerek görevden alınmış, yerine Bolu Mutasarrıfı İzzet Paşa atanmıştır. Diyarbakır Defterdarı da uygunsuzluğundan ötürü görevden alınmış yerine bölgenin durumunu iyi bildiği belirtilen Meclis Ziraat memurlarından İsmet Bey getirilmiştir²².

Diyarbakır ve çevresinde Tanzimat'a karşı asıl direniş "yurtluk-ocaklık" olarak toprak tasarruf edenlerden gelmiştir. Nitekim Diyarbakır'da bu biçimde toprak tasarruf edenlerden bazılarının toprakları hazineye devredilerek kendilerine maaş bağlanmış; bir kısmına ise, kaza müdürlüğü

²⁰ Biâl Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 192.

²¹ BOA, AD, nr. 609, s. 42; Mustafa Sarıbyık, "Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller", II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır 2006, s. 255.

²² Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, Phonix Yay., Ankara 2006, s.154.

verilmişti. Burada bir sorun ortaya çıkmamıştı²³. Ancak, coğrafi ve sosyal yapıdan dolayı Doğu bölgelerinde hâkimiyetin uzun bir süre tesis edilememesi sebebiyle, yeni uygulama devlet otoritesinden uzak yaşayan aşiretlerin zaman zaman muhalefeti ile karşılaşmıştır²⁴.

Tanzimat'ın getirdiği mülkî taksimât henüz bölgede hayata geçirilmeden Bedirhan Bey'in, emiri olduğu Cizre ve Bohtan bölgelerinin idarî yapısında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişikliklerle daha önce Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olan Cizre'nin Bohtan, Eşni ve Hacı Behram havalisi Musul Eyaleti'ne bağlanmış; geri kalan Cizre, Midyat ve sair yerler de Diyarbakır Eyaleti sınırları içinde kalmıştır²⁵. Musul Valisi Mehmet Paşa, bu kaza ve nahiyelerin Musul'a bağlanmasında önemli rol oynamıştır. Konu ile ilgili olarak Musul, Diyarbakır, Bağdat Valileri ve ordu kumandanlarıyla İstanbul arasında bir dizi yazışmalar olmuştur. Mehmet Paşa, idarî değişiklik sonrası Bedirhan'ı Musul'a davet etmiş; fakat o, valiye güvenmediği için bu isteği yerine getirmemiştir. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisinden istediklerine karşı, etraftaki kazaları Vali Mehmet Paşa'ya karşı kışkırtmıştır²⁶.

Bedirhan Bey ile Mehmet Paşa arasındaki anlaşmazlık, elimizdeki belgelerden de anlaşılacağı üzere, her iki tarafın devletle olan yazışmalarına da yansımıştır. Bu yazışmalarda birbirlerini şikâyet konusu etmişlerdir. Mehmet Paşa, Sadaret'e gönderdiği mektubunda, Bedirhan Bey'in güvenilecek biri olmadığını, Van topraklarına girerek Van ve Erzurum çevresinde fitne fesat çıkardığını belirtmektedir²⁷. Han Mahmut ile kardeşi Han Abdal'ın Van ve çevresindeki isyanlarından onu sorumlu tutmaktadır²⁸.

Ayrıca Musul'da ikamet eden İmadiyeli İsmail Paşa'nın, Musul'dan ayrılıp Cizre'ye Bedirhan Bey'in yanına geldiğini ve onun desteğini aldıktan sonra Zaho ve İmadiye taraflarında isyanlar çıkardığını bildirmektedir²⁹. Hakkındaki şikâyetlerle ilgili olarak Bedirhan Bey, kendisinin devletin yanında olduğunu ve ona sadakatten ayrılmadığını bildiren bağlılık mektupları yazarak kendini savunmuştur.

²³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Ülke Yönetimi*, s. 194-195.

²⁴ Safiye Dündar, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyenlar, Sosyo-Kültürel Yapı ve Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 67.

²⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

²⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 18; Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, TKAE Yay., Ankara 1982, s. 66.

²⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43.

²⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31.

3. BEDİRHAN BEY'İN YENİ İDARİ STATÜYE TEPKİSİ

Cizre'nin Eşni, Hacı Behram ve Bohtan kazalarının Musul'a bağlanması kararına hem Bedirhan Bey hem de Cizre'nin ileri gelenleri tarafından tepki gösterilmiştir. Bağlı buldukları Diyarbakır Valiliği başta olmak üzere, hükümete yazdığı dilekçelerde yeni idarî statüden memnuniyetsizliklerini belirterek yaşadıkları olumsuzlukları ifade etmişlerdir. Bu mektuplardan biri de, Bedirhan Bey tarafından Diyarbakır Eyaleti Valisi Vecihi Paşa'ya yazılmıştır. 21 Zilkade 1257 (4 Ocak 1842) tarihli bu mektup, bizzat kendisi tarafından mühürlenmiş olup kardeşi Salih Bey ve kâtabi tarafından Vali Vecihi Paşa'ya götürülmüştür.

Bedirhan Bey'in mektubu, daha çok Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisi hakkındaki suçlamalara cevap niteliği taşımaktadır. Mektubunda öncelikle Cizre kazasının Diyarbakır'dan ayrılarak Musul'a bağlanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bunun yanında, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın Telafer'e gelmesinden, Bohtan ve Hacı Behram kazalarına mütesellimler göndereceğini bildirmesinden duyduğu kaygı ve sıkıntıyı belirtmiş; Vali Mehmet Paşa'dan korktuklarını ve onun asıl amacının Telafer halkı ile Zaho mütesellimine yaptığı gibi, kendisinin evlatlarını da yok etmek olduğunu beyan etmiştir.

1842 yılında, gerçekleştirilen idarî değişikliğin tesiri altında devlete karşı henüz bir başkaldırı hareketi içerisinde değildir. Ancak yaşanan olaylar Bedirhan Bey'i yavaş yavaş bölgede farklı arayışların içerisine çekecektir. Fakat her şeye rağmen Bedirhan Bey'in hükümete yaklaşmak, hizmet etmek, yanlış söylentileri bertaraf eylemek ve Cizre'nin yeniden Diyarbakır'a bağlanmasını sağlamak amacıyla kardeşi Salih Bey'i Diyarbakır Valisi'ne göndermesi, bu konuda İstanbul'a da çözüm için mektuplar göndererek Bâbîâli'ye karşı uzlaşmacı bir siyaset izlemesi, onun bu tarihlerde devlete henüz başkaldırmadığını göstermektedir³⁰.

4. MERKEZİ HÜKÜMETİN BEDİRHAN BEY SORUNUNU ÇÖZME GAYRETLERİ

Bedirhan Bey'in konumu, gerek Kürtler açısından gerekse Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzu açısından hayli önemliydi. Yıllarca devletten yana izlediği politikalarla bölgenin en güçlü beylerinden biri hâline gelen Bedirhan Bey'in devletle olan ilişkileri, Cizre bölgesinin, idarî bakımdan Diyarbakır Eyaleti'nden alınıp Musul'a bağlanmasıyla sorunlu hâle gelmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar kendisi kabul etmemişse de Han

³⁰ Sevgen, *a.g.e.*, s. 69-70.

Mahmut ve İmadiyeli İsmail Paşa isyanlarıyla ilişkilendirilmesi, onu çok güç duruma düşürmüştür. Özellikle Musul Valisi Mehmet Paşa, Bedirhan Bey'i, Han Mahmut ve İsmail Paşaların isyanlarını desteklemek ve kışkırtmakla suçlamıştır³¹. Konuyla ilgili olarak Bedirhan Bey'in ve bölge valilerinin pek çok yazışmalarına rastlamak mümkündür.

Bedirhan Bey, doğrudan doğruya devlete karşı muhalif bir hareket içerisine girmemekle birlikte bu yeni duruma karşı tavır almaktan da geri durmamıştır. Fakat her fırsatta Padişah ve Sadaret'e gönderdiği mektuplarda, Padişaha ve devlete karşı hizmette sadakatten ayrılmadığını; fakat Musul Valisi Mehmet Paşa'dan korktukları ve çekindiklerini, can ve mallarını emniyette görmediklerini, bu durumun kendisini devletine ve padişahına sadıkane hizmetten alıkoyduğunu³² ifade ederek İstanbul'a Musul Valisi Mehmet Paşa'yı suçlayıcı mektuplar göndermiştir. Buna karşılık Musul Valisi Mehmet Paşa, her defasında Bedirhan Bey'i İstanbul'a şikâyet ederek Cizre'nin diğer nahiyelerinin de Musul'a bağlandığı takdirde bölgede sükûnetin sağlanacağını belirtmiştir³³. Bedirhan Bey ile Mehmet Paşa arasındaki bu problem, Meclis-i Valâ'ya kadar uzanmış ve hükûmet, iki taraf arasındaki problemleri çözmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur.

Meclis-i Valâ, Cizre'nin idarî durumu ile ilgili yaptığı uzun bir araştırmadan sonra Cizre'nin idarî yapısının devamı noktasında bir karara varmıştır. Bu karar ile Cizre, Musul Eyaleti'ne bağlı kalmaya devam edecek ve Mehmet Paşa da Musul Valiliği'ndeki görevini sürdürecektir. Bunun yanında Diyarbakır Valisi M. Vecihi Paşa, Halep Valiliği'ne verilmiş; yerine de İsmail Paşa atanmıştır³⁴.

Bedirhan Bey, Meclis-i Valâ kararlarından sonra da Cizre'nin idarî yapısının değişmesine yönelik mücadelesine, Diyarbakır Valiliği ve Sadaret nezdinde yaptığı yazışmalarla devam etse de beklediği sonucu alamamıştır. Bunun üzerine hükûmetin dikkatini kendi üzerine çekmek amacıyla, Hakkâri'nin dağlık bölgesinde oturan ve aslen Hristiyan olan Nasturiler üzerine 1259 (1843) yılında bir harekâta girişecektir. İleride bu harekât, Bedirhan Bey'in tasfiyesinin en önemli sebeplerinden birini oluşturacaktır.

³¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 32; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 4; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 134.

³² BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 2.

³³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 13.

³⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 5.

5. BEDİRHAN BEY'İN BAZI KÜRT BEYLERİYLE İTTİFAKI VE İSYANI (1846)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da coğrafi özelliklerin ve sosyal yapının etkisiyle derebeylik yapısı hâkimdi³⁵. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeni idarî düzenleme ile birlikte beylik ve derebeylik sistemi artık sona eriyordu³⁶. Tanzimat'ın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de uygulanması ile birlikte gelenekleşmiş yapılarını koruyan Kürt beyleri ile hükûmet karşı karşıya gelmiştir. Bunun en önemli örneği, Cizre Mütessilimi Bedirhan Bey olmuştur. Yeni idarî taksimat sonucu Cizre'nin Musul'a bağlanmasıyla başlayan bu süreç, onu, isyan hâlinde bulunan Han Mahmud'a yaklaştırmıştır. Bu arada Tanzimat sonrası Kürdistan'da yaşayan gayrimüslimlerin Batılı misyonerlerin telkinleri ve yönlendirmeleri ile harekete geçmeleri ve buna tepki olarak Bedirhan Bey'in bölgedeki faaliyetleri, kendisini, Avrupalı devletlerin ve Osmanlı yönetiminin hedefi hâline getirmiştir. Tanzimatla beraber Kürdistan'da oturtulmaya çalışılan yeni idarî düzenlemelerden dolayı hükûmetten yana beklentilerini yitiren Bedirhan Bey, başta Han Mahmut olmak üzere diğer Kürt beyleri ile ittifaka girerek güç kazanma yoluna girmiştir. Bu yüzden, onun isyanını, Tanzimat'ın Kürdistan'daki sonuçlarına karşı bir tepki olarak değerlendirmek mümkündür³⁷.

Bedirhan Bey ile diğer Kürt beyleriyle Van'da başlattıkları isyanla ilgili olarak Erzurum Müşiri Esad Paşa, Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1263 (22 Şubat 1846) tarihli yazıda, Van merkez ve kazalarında meydana gelen isyan ve karışıklığın ortadan kaldırılması için halka defalarca nasihat ve telkinde bulunduğunu belirtmiştir. Fakat buna rağmen, Van merkez halkından Mustafa Bey, Han Mahmut, Nurullah Bey ve Bedirhan Bey'in İrade-i Seniyye'ye muhalefet ederek devlete isyan ettiklerini bildirmiştir³⁸.

Erzurum, Diyarbakır, Musul eyalet valilerinin gönderdiği raporlar ile Anadolu Ordusu Komutanı Ferik İsmail Paşa'nın gönderdiği raporlar doğrultusunda isyancı Bedirhan Bey ile Kürt beylerinin tutumları, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ ve Meclis-i Valâ'da görüşülmüş³⁹, Bedirhan Bey'le ilgili olarak, 1846 yılı için harekât yapılması uygun görülmemiş; fakat şimdilik,

³⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 183.

³⁶ Burhan Kocadağ, *Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, Ant Yay., İstanbul 1992, s. 146.

³⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 170-171.

³⁸ BOA, *I.MSM*, 49/1235, Lef: 6.

³⁹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/13.

onun temin edilmesi sağlanarak kendisine bir memur gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁰.

6. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTI ÖNCESİNDE ALDIĞI BAZI TEDBİRLER

6.1. Müşir Osman Paşa'nın Anadolu Ordusu'nun Başına Getirilmesi

Bedirhan Bey'in 1845 Van isyanı sırasında bölgedeki bir kısım Kürt beyleriyle ittifaklar kurarak devlete isyan etmesi,⁴¹ 1846 Nasturi harekâtı sonrasında Batılı devletlerin olaya müdahale ederek onun cezalandırılması konusunda artan baskıları⁴² ile hükûmetin kendisi hakkındaki ikna ve iyi niyet çabalarının sonuçsuz kalması⁴³ üzerine Bâbîâli, Bedirhan Bey'i ortadan kaldırmaya karar verdi. Aslında, 1845 yılından itibaren Bedirhan'a karşı bir askerî harekât yapılması hükûmetin gündeminde yer almış olup konu ile ilgili bazı ön hazırlıklar da yapılmıştır⁴⁴.

Musul Valisi Esad Paşa, 19 Zilkade 1261 (9 Kasım 1846) tarihli yazısında, Bedirhan Bey'in, bulunduğu yerden bir an evvel çıkarılması için gerekli tedbirlerin alınmasını Sadaret'ten istemiştir. Esad Paşa ile Anadolu Ordusu'nun eski komutanlarından Ferik İsmail Paşa arasında yapılan görüşmelerde de Bedirhan Bey gâilesini ortadan kaldırmak üzere Müşir Osman Paşa, bu göreve uygun görülmüş ve bu teklif hükûmet tarafından da kabul edilerek Osman Paşa, Anadolu Ordusu Komutanlığı'na atanmıştır⁴⁵.

Bedirhan Bey üzerine gerçekleştirilecek askerî harekât öncesinde bölgede bir kısım hazırlıklara girişilmiştir. Askerî erkân ve bölge eyalet valilerinin raporları doğrultusunda harekât için öncelikli unsurlar belirlenmiştir. Bedirhan Bey, üzerine yapılacak askerî harekâtın zamanı olarak Nisan ayı belirlenmiştir⁴⁶.

Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa, bir yandan Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât için son hazırlıkları yaparken diğer taraftan da onunla Kürt beyleri arasında var olan ittifakı bölme amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu yolda kullanılan yaygın metot, onunla ittifak hâlinde olan veya ona yakın olan Kürt ağa ve beylerine birtakım unvanlar ve hediyeler vererek onları devletin yanına çekip kendisini yalnızlaştırmaktır.

⁴⁰ BOA, *İ.MSM*, 49/1235.

⁴¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1235.

⁴² BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef:7; BOA, *AD*, nr. 609, s. 12.

⁴³ BOA, *İ.MSM*, 49/1254.

⁴⁴ Sevgen, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁵ BOA, *İ.MSM*, 49/1252, Lef: 3; BOA, *İ.MSM*, 50/1267.

⁴⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 48-52.

Bu amaçla irtibata geçilen Muşlu Şerif Bey, Han Abdal, Hakkâri Beyi Nurullah Bey ve İzzeddin Şir Bey gibi bir çok Kürt beyinin Bedirhan Bey ittifakından ayrılarak devletin yanında yer almaları sağlanmıştır⁴⁷.

6.2. Bâbîâlî'nin Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Aldığı Siyasî Tedbirlere

Bâbîâlî, bir yandan askerî harekât için gerekli hazırlıkları yaparken diğer taraftan da sorunun barışçı yollarla çözülmesi için Bedirhan Bey ve diğer Kürt beyleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur⁴⁸. Bu amaçla Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa, Cizre'de bulunan Nakşibendî Şeyhlerinden Şeyh Yusuf, Şeyh İbrahim ve Şeyh Azrail Efendiler'e gönderdiği 9 Cemazeyilevvel 1263 (25 Nisan 1847) tarihli mektupta, kendisinin de Tarikat-ı Halidiye-i Nakşibendî'nin müritlerinden olduğunu ve şeyhi Tosyalı Halit-i Nakşibendî Hazretlerinden icazet aldığını belirtmiş ve icazetin bir suretini de kendilerine göndererek tarikat kardeşliği gereğince Bedirhan Bey'e nasihat etmelerini onlardan istemiştir⁴⁹.

Hayreddin Paşa, konu ile ilgili olarak Dersaadet'e yazdığı 03.05.1847 tarihli mektupta, söz konusu şeyhlerden cevap yazısının alındığını ve kendisinden Nakşî Halidiye Tarikatı'nın desteğini çekmesi üzerine Bedirhan Bey'in çaresiz kaldığını ve yakında bir kaleye çekilip sığınacağı haberinin alındığını ifade etmiştir⁵⁰.

Bâbîâlî, Bedirhan Bey'i ikna etmek için her türlü yola başvurmuştur. Bu defa İstanbul'dan Nazım Efendi isminde devlet erkânından bir zat Bedirhan Bey'e teminat vermek, onun fikir ve maksadını anlamak üzere hükümet tarafından görevlendirildi⁵¹. Bunun üzerine Nazım Efendi ile Bedirhan Bey arasında Cizre'de yapılan uzun görüşmeler sonunda bazı konularda anlaşmaya varmışlardır⁵².

Bedirhan Bey, Nazım Efendi ile yapılan görüşme ile ilgili olarak 5 Safer 1263 (22 Ocak 1847) tarihinde padişaha bağlılığını bildiren bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, üzerinde anlaşmaya vardıkları maddelere uygun hareket edeceğini, aksinin gerçekleşmesi hâlinde her türlü cezaya rıza göstereceğini belirtmiştir. Geçmişte yaşanan hatalarla ilgili olarak padişah

⁴⁷ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 3.

⁴⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 193.

⁴⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1266, Lef: 2.

⁵⁰ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 221.

⁵¹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 11; Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 12, Eylül 1968, s. 48.

⁵² BOA, *İ.MSM*, 49/1237, BOA, *İ.MSM*, 49/1254, Lef: 2; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 195-196.

af dileyen Bedirhan Bey, bin canım olsa padişahımın uğruna feda etmeye hazırım diyerek bu konudaki samimiyetini göstermeye çalışmıştır⁵³.

Bedirhan Bey, gönderdiği bu mektupla padişaha bağlılığını ve teslimiyetini arz etmektedir. Fakat başta Padişah Abdülmecit (1839-1861) olmak üzere, birçok devlet erkânı onun her hâl ve hareketine kuşkuyla bakmaktadır⁵⁴. Padişah ve hükümet bu endişelerinde haklıdır. Çünkü Bedirhan Bey, gizliden gizliye kendi bölgesinde hükümler alâmeti olarak adına hutbe okutmaya başlamıştır⁵⁵.

Nazım Efendi'nin sunduğu rapor doğrultusunda konu, Meclis-i Has'ta görüşülmüştür. Bedirhan Bey, kendince verdiği tüm tavizlere rağmen güvenilmez bulunmuş; itaatin şartlara bağlanmayacağı ve kendisinin hiçbir şekilde Cizre'de kalmaması gerektiği kararına varılmıştır. Onun devlete itaate dair tavırları ile Nazım Efendi'yi yanılttığını, devletin askerî harekât için hazırlıklara başlaması üzerine mecburen itaat görüntüsü verdiği belirtilmiştir. Bedirhan Bey'in zaman kazanma niyetinde olduğu düşünülmüş; canından ve malından emin olarak gelip itaat etmesi, aksi takdirde bölgedeki varlığına son verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için de askerî harekâtın hemen başlaması istenmiştir.

Buna göre Bedirhan Bey'e can ve mal güvencesi verilerek itaat için kendisine son bir defa daha mektup gönderilmesine karar verilmiştir. Eğer mektup kendisine ulaştığında bir hafta içerisinde itaat etmediği takdirde askerî harekât başlatılacaktır⁵⁶.

7. BEDİRHAN BEY'İN BAZI DEVLETLERLE SİYASİ İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI

Bedirhan Bey, hükümete karşı yeniden bir takım olumsuz hareketler içerisine girmiştir. Hükümetin kendisine karşı bir askerî harekât düzenleyeceği haberini almış ve bundan dolayı endişe içerisinde nihayet yabancılara da başvurmuştur. Bu başvuru, kendisi için iyi olmamış ve hükümetin kendisine karşı var olan kuşkularını daha da artırmıştır⁵⁷. Bedirhan'ın, Nazım Efendi ile hükümete itaat etme konusunda anlaşma yapmalarından kısa bir süre sonra İngiltere'nin Musul konsolosuna yakın

⁵³ BOA, *İ.MSM*, 49/1254, Lef: 1.

⁵⁴ Sevgen, "a.g.m.", S. 12, s. 49; BOA, *İ.MSM*, 48/1248.

⁵⁵ Mehmet Özçelik-Hasan Babacan, "Bedir Han İsyanı Üzerine Bir Destan", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 1996, s. 162.

⁵⁶ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 196-197.

⁵⁷ Sevgen, *a.g.e.*, s. 84.

adamı Şeyh Yusuf'u göndermiş⁵⁸ ve aşağıda belirlenen şartlar dâhilinde hükûmete itaat edeceğini bildirmiştir:

- i. İngiltere'nin Musul konsolosu, onun emniyet ve güven içerisinde gidip gelmesine kefil olursa Bedirhan Bey İstanbul'a gidecektir.
- ii. Hakkâri ve bazı kazalarına hiçbir şekilde müdahale etmeyecek, Tiyar ve Tuhuba aşiretlerine bir daha karışmayacaktır.
- iii. Yanında bulunan Nasturi esirleri derhal serbest bırakacaktır.
- iv. Kendi adına hutbe okutmayacak ve bundan sonra hutbeleri padişah adına okutacaktır. Ayrıca imamlık hukukundan da vazgeçecektir.
- v. Zeynel Bey'i Musul'a gönderecektir.
- vi. Kendisinin idare edeceği kaza için hükûmetçe uygun görülen miktarda akçeyi her sene ödemeye hazırdır.
- vii. Marşemun'u Nasturi halkının patriği olarak tanıyacak ve kendisi hiçbir şekilde onların iç işlerine karışmayacaktır.
- viii. Müslüman ve Hristiyanları bir tutup haklarında eşit muamele uygulayacaktır.
- ix. Bundan sonra halkı yurtlarından sürgün ve idamla cezalandırmaktan vazgeçecektir.
- x. Daha önce yaptığı gibi Musul'a maiyetinde çok sayıda silahlı adam ile gitmemeyi taahhüt eder.
- xi. Devlet-i Âliyye tarafından kendisine her ne teklif yapılırsa kabul edecektir⁵⁹.

Bedirhan Bey'in taahhüt senedi, Meclis-i Has'ın da gündemine gelmiştir. Onun Musul konsolosuna verdiği taahhüt senedi içerisinde yer alan "*Bedirhan Bey bundan böyle adına hutbe okutmayacak ve imamet hizmetinden vazgeçecek.*" maddesi ile görünüşte devlete itaati arz ederken aslında büyük bir ihanetin belgesi olarak yorumlanmıştır⁶⁰.

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu Müşiri Esad Paşa'nın kendisine yönelik askerî harekât için hazırlıklara başlaması üzerine muhtemel karşılaşabileceği birtakım olumsuzluklara karşı alternatif çözüm arayışlarına girişmiştir. Bedirhan Bey, muhtemel bir yenilgi hâlinde alternatif olarak İran'a sığınmayı planlamakta idi. Bu amaçla güvenilir adamlarından Şeyh Abdülhaluk'u kendisinin mühürlemiş olduğu iki parça kâğıtla Urumiye Hâkimi Yahya Han'ın yanına gönderdi⁶¹. Şeyh Abdülhaluk'un buradaki

⁵⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

⁵⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 1.

⁶⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

⁶¹ BOA, *HR.MKT*, Lef: 2.

görevi, Bedirhan'ın gerektiği takdirde İran'a ilticası için gerekli olan altyapıyı hazırlamaktı⁶².

İran hükümeti, Osmanlı Devleti ile İran arasında 1847 yılı başlarında Erzurum'da yapılan sınır antlaşmasının 4. maddesi ile iki taraf arasında firar edenlerin yerlerine iadesi hükmü gereğince, Bedirhan Bey'in bu isteğine olumlu cevap vermemiş ve İran'dan da umduğunu bulamamıştır⁶³.

8. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTINI BAŞLATMASI

Bâbîâli, Bedirhan Bey sorununun çözülmesi için başından itibaren uzlaşmacı bir politika izledi. Kendisi nezdinde daha önce yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı⁶⁴. Bunda en büyük etken, onun kararsız ve inatçı kişiliği idi⁶⁵. Fakat her şeye rağmen hükümet bir taraftan sorunu barışçı yollarla çözmeye çabalarını sürdürürken diğer tarafından son seçenek olarak da yapılacak askerî harekâtın hazırlıklarını sürdürmekteydi. Cizre'ye hareket edecek olan ordunun ihtiyacı olan iâşe, cephane ve malzemenin taşınması için bütün hazırlıklar yapıldı⁶⁶.

Müşir Osman Paşa, Bedirhan Bey'e yönelik askerî harekâtı 1847 yılının Haziran ayının ilk günlerinde kuzey ve güneyden başlattı. Güneydeki birlikler kendi içerisinde üçe ayrılıyordu. Bunlardan sağ kanadı Ömer Paşa, sol kanadı Anadolu Ordusu Karargâh Komutanı Sabri Paşa, ortadaki birlikleri ise Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa komuta ediyordu⁶⁷.

Müşir Osman Paşa, Cizre'ye sınır olan Hasankeyf'e, Emin Paşa komutasında yeteri kadar nizamiye askeri, başıbozuk asker ve top göndermiştir. Birlikler belirtilen mevkiye vardığında Bedirhan Bey'in Van'dan getirttiği ve Han Mahmud'un emrine verdiği atlı ve piyadeden oluşan üç bin kadar silahlı isyancı ile karşılaştı. Bu isyancı birlikler, Emin Paşa komutasındaki Anadolu Ordusu'na, doğrudan saldırmaya cesaret edememiş ve askerî birliklere uzaktan ateş açmışlardır. Müşir Osman Paşa'dan gerekli emir gelmediği için Emin Paşa bu isyancı birliklere karşı saldırıya geçememiştir. Paşa'nın emniyet için başıbozuk askerleri ileri

⁶² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 218-219.

⁶³ BOA, *HR.MKT*, Lef: 5; Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 16.

⁶⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 32, 47.

⁶⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁶⁶ BOA, *İ.DH*, 147/7620, Lef:1.

⁶⁷ V. Minorsky vd., *Kürtler ve Kürdistan*, 2. Baskı, Doz Yay., s. 100; Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yay. Ankara 1992 s. 147.

sürmesi üzerine iki taraf arasında kısa süreli bir muhabere olmuş, sonrasında Han Mahmut ve yanındakiler yenilerek geri çekilmişlerdir⁶⁸.

Cizre bölgesinde, Bedirhan Bey kuvvetleri tarafından Osmanlı ordusuna, zaman zaman ani baskın ve saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılardan birisi de 13 Haziran Pazartesi gecesi Cizre'nin karşı tarafında, Kasr-ı Geli Kalesi'nin sağ tarafında "Zeytinlik Boğazı" diye tabir edilen bölgede olmuştur. Bedirhan Bey'in adamlarından Telli Bey, gece saat 04.00 sıralarında 4.000 kişiden oluşan kuvvetiyle Ferik Ömer Paşa'nın maiyetinde bulunan nizamiye askerlerinin üzerine saldırmıştır. Paşa'nın karşılık vermesi üzerine iki taraf arasında muharebe başlamış ve Anadolu Ordusu'nun yoğun topçu ateşi sırasında Telli Bey'in ayağı kırılmıştır. Telli Bey, Osmanlı topraklarının bulunduğu bölgeye hücumunu sürdürmüştü de Arabistan Ordusu alayının ikinci taburuna mensup bir binbaşı tarafından başına vurulan kılıç darbesiyle öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra Bedirhan Bey kuvvetleri direnemeyip büyük kayıplar vererek kaçmışlardır. Bu saldırı sırasında Anadolu Ordusu, biri yüzbaşı ile 28'i yerli asker olmak üzere toplam 29 asker kaybetmiştir⁶⁹.

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu'na baskın yapmak isterken kendisinin baskına uğraması üzerine sıkıntıya düşmüş ve yanındaki kuvvetlerle birlikte dağlara çekilmiştir. Çekilirken de nehir üzerindeki köprüyü tahrip ettirmiştir. Birkaç gün içerisinde köprü tamir ettirilmiş ve Anadolu Ordusu Cizre'den hareket ederek onun bulunduğu dağ tarafına doğru ilerlemiştir. Bedirhan Bey, 17 Cemazeyilahir 1263 (2 Haziran 1847) Cumartesi gecesi dalkılıç olarak isimlendirilen iki bin kadar piyadesiyle birlikte Anadolu Ordusu'na hiç beklemediği taraftan saldırıya geçmiştir. Bu taarruz, ordugâha yarım saat mesafede ihtiyaten pusuya yatırılmış askerler tarafından görülmüş; taarruza ateşle karşılık verilmiş ve bir saat süren muharebeden sonra isyancılar geri püskürtülmüştür⁷⁰.

Bedirhan Bey'in süvarisi yeterli olmakla birlikte tamamı derme çatma ve zorla tutulan kuvvetlerden oluşuyordu. Onun için bunların bir kısmı gizli teminat ile bir kısmı da kaçarak Anadolu Ordusu'na sığınmışlardır⁷¹. Sığınanlar arasında onun yeğeni İbrahim Bey ile bazı önemli aşiret reisleri de vardır⁷².

⁶⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁶⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1274, Lef: 2.

⁷⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁷¹ Sevgen, *a.g.e.*, s. 101.

⁷² BOA, *AD*, nr. 609, s. 23.

Bedirhan Bey, kuvvetlerinin Anadolu Ordusu karşısında yenilgiye uğraması üzerine önce Dergül'e çekilmiş,⁷³ daha sonra burada da tutunamayarak ailesi ve 4-5 yüz kişilik kuvveti ile birlikte Orak Kalesi'ne çekilmiştir⁷⁴.

Anadolu Ordusu, Bedirhan Bey'i takip ederek Dergül üzerinden geçerek kale önünde toplandı⁷⁵. Müşir Osman Paşa, 27 Haziran 1847 Cuma günü kaleyi üç koldan kuşatma altına aldı. Zor durumda kalan Bedirhan Bey, kuşatmanın üçüncü günü (30 Haziran 1847) Anadolu Ordusu'na gelerek teslim oldu⁷⁶. Onun teslim olması üzerine müttefiki Han Mahmut da 4 Temmuz 1847 tarihinde Tatvan'a gelerek Ferik Ahmet Paşa'ya teslim oldu⁷⁷.

Anadolu Ordusu Komutanı Müşiri Osman Paşa, Sadaret'e gönderdiği 29 Şaban 1263 (12 Ağustos 1847) tarihli yazıda, nasihati dinlemeyen ve kuvvete başvuran Bedirhan Bey ve aile fertlerinin ele geçirilerek Cizre ve çevresinde asayişin sağlandığını ifade etmiştir⁷⁸.

Doğu harekâtı sonrası ele geçirilen Bedirhan Bey ve ailesi bölgeden uzaklaştırılarak önce İstanbul'a getirilmiş⁷⁹ burada kısa bir süre kalıktan sonra Girit Adası'na sürgüne gönderilmiştir⁸⁰.

9. TANZİMAT'IN DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE UYGULANMASI

Bedirhan Bey isyanının bastırılmasından sonra hükümet, bölgede huzurun ve güvenliğin sağlanması için çalışmalara başladı. Öncelikle Bedirhan'ın ve bazı Kürt beylerinin karşı çıkmaları sebebiyle Doğu bölgesinde bir türlü hayata geçirilemeyen Tanzimat'ın uygulamasına başlandı⁸¹. Bu amaçla Van Sancağı'nda Tanzimat'ı uygulamakla görevlendirilen Mustafa Paşa, bu sancağa kaymakamı oldu⁸². Meclis-i Âzâ oluşturuldu ve yeni vergi sistemine geçildi⁸³. Fakat Tanzimat'ın getirdiği yeni vergi sistemi hemen uygulamaya geçirilemedi. Çünkü Kürt beylerinin bölgede yaptıkları zulüm sebebiyle reaya, fakir ve perişan duruma düşmüştü.

⁷³ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 23.

⁷⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 31; BOA, *A.MKT.MHM*, 2/70; Wadie Jwadih, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çek ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 151.

⁷⁷ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 7; BOA, *AD*, nr. 609, s. 33.

⁷⁸ BOA, *A.DVN.MHM*, 4/A/68.

⁷⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 37-38.

⁸⁰ BOA, *İ.MSM*, 51/1297.

⁸¹ BOA, *İ.MSM*, 50/1235, Lef: 12; BOA, *İ.DH*, 239/11907.

⁸² BOA, *İ.MSM*, 50/1284, Lef: 7-10; BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁸³ BOA, *İ.MSM*, 50/1283.

Onun için 1847 yılına ait halktan alınacak olan memleket vergisinin alınmaması kararlaştırılmıştır⁸⁴.

Cizre'de Tanzimat'ın uygulanması sırasında birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Cizre Kaymakamlığı'na getirilen Mustafa Paşa, bölgenin mukataalarını⁸⁵ yerli Kürt beyleriyle birlikte iltizam⁸⁶ ederek kanun dışı hareket etmiş ve mültezimler⁸⁷ halktan öşürün yarısını vergi olarak almışlardır. Musul'da reayadan 50 kuruş vergi alınırken Cizre'de 85 kuruş vergi alınmıştır⁸⁸. Kanun dışı uygulamalarından dolayı Mustafa Paşa, 1849 yılında görevden alınmıştır⁸⁹. Musul Eyaleti de Tanzimat-ı Hayriye'nin uygulama kapsamına alınmış ve eyalet valiliğine Vecihi Paşa getirilmiştir⁹⁰.

Tanzimat'ın Doğu bölgesindeki uygulaması kapsamında, idarî alanda birtakım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bölgede yeni bir idarî teşkilatlanmaya gidilmesinin başlıca sebepleri, asker toplanması gereği, bölgede asayişin korunması ve vergi tahsilinde karşılaşılan zorluklardır⁹¹. Bu amaçla, 13 Aralık 1847 tarihinde Diyarbakır Eyaleti ile Van, Muş, Hakkâri Sancakları ve Cizre, Bohtan, Mardin kazaları birleştirilerek Kürdistan adında yeni büyük bir eyalet kurulmuştur⁹². Eyalet valiliğine ise, Esad Paşa tayin edilmiştir. Yeni düzenlemeyle Anadolu Ordusu'nun merkezî olarak kabul edilen Ahlat kasabası, Kürdistan Eyaleti'nin de merkezi olmuştur⁹³.

Kürdistan bölgesinde, yapılan yeni idarî düzenlemelerle birlikte bölgede birtakım atamalar da yapılmıştır. Van Kaymakamlığı'na Mehmet Reşid Paşa, Diyarbakır Kaymakamlığı'na Süleyman Paşa, Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilerek kaymakamlığına önceki Van Kaymakamı olan Mustafa Paşa getirilmiş; Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi de, *Kürdistan Eyaleti* defterdarlığına tayin edilmiştir.

⁸⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1278, Lef: 7.

⁸⁵ Hazineye ait herhangi bir gelirin, muayyen bir bedel ile iltizama verilmesi kullanılan bir tabirdir.

⁸⁶ XVII. yüzyıldan itibaren devlete gelir getiren kaynaklar, yavaş yavaş muayyen bir bedel karşılığında şahıslara verilmeye başlandı. Bu usulün adı, iltizamdır.

⁸⁷ Vergi gelirini devlete peşin olarak ödeyip daha sonra hükümet kuvvetine dayanarak bunu halktan tahsil eden kimselere mültezim adı verilir.

⁸⁸ BOA, *İ.MVL*, 134/3493, Lef: 1.

⁸⁹ BOA, *İ.MVL*, 131/3493, Lef: 2.

⁹⁰ BOA, *A.AMD*, 6/9.

⁹¹ İbrahim Yılmazçelik, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)", TTK Yay., Ankara 1995, s. 141.

⁹² BOA, *İ.MSM*, 51/1310, Lef: 5; BOA, *A.AMD*, 6/9; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik ve Sosyal Yapıları*, s. 195.

⁹³ BOA, *İ.MSM*, 51/1310, Lef: 5.

Kürdistan Eyaleti'nin genişliği nedeniyle şer'i işlerin yürütülebilmesi için Şeyhülislamlık tarafından uygun birinin Kürdistan mollası olarak tayin edilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁴.

Van Gölü'nün kuzey kıyısındaki Ahlat şehri, yaklaşık dört yıl boyunca Kürdistan Eyaleti'ne merkezlik etmiş; Temmuz 1851 tarihinde Diyarbakır Kaymakamlığı kaldırılarak bu eyaletin merkezi Diyarbakır'a taşınmıştır⁹⁵. Çok geniş bir alanı kapsayacak bir şekilde oluşturulan bu eyalette kısa bir süre sonra önemli değişikliklere gidilmiştir. Örneğin; Hakkâri Sancağı, Aralık 1849'da eyalet hâline getirilmiştir⁹⁶. 1849 yılında Hakkâri, Van, Mardin ve Cizre birleştirilerek Hakkâri Eyaleti teşkil edilmiş ve bir süre sonra bu eyaletin adı Van Eyaleti olarak değiştirilmiştir. 1852 yılında ise, kaza olarak Kürdistan Eyaleti'ne bağlanmıştır⁹⁷. 1856 yılında idarî bir birim olarak Kürdistan Eyaleti, Diyarbakır, Mardin ve Siirt sancaklarını içerisine almaktaydı⁹⁸. 1867 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle Diyarbakır ve Mamûratülaziz Eyaletleri, Diyarbakır vilayeti çatısı altında birleştirilmişlerdir⁹⁹.

Tanzimat'ın Doğu bölgesinde uygulanmasında karşılaşılan birtakım güçlüklerden dolayı bölgede yeni idarî teşkilatlanmalara gidilmiştir. Fakat alınan bütün tedbirlere rağmen bölgede hükûmet otoritesi uzun yıllar sağlanamamış ve Tanzimat buralarda fiilen uygulanma alanına konulamamıştır¹⁰⁰.

SONUÇ

1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti klâsik idarî yapısını değiştirerek merkezi yapıyı güçlendiren reformlara başlamıştır. Burada ki amaç taşrada ki mülki yöneticilerin yetkilerini azaltarak onların merkeze daha fazla bağlanmasını sağlayarak, merkezin otoritesini güçlendirmektir.

Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik yapan ve yüzyıllar boyu bölgeyi yönetmiş bulunan bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif askerî teşkilatının kurulması ile birlikte Redîf Miralayı olmuştu. Cizre-Bohtan Emiri olarak uzun süre devlete sadık kalmış ve devlete önemli hizmetler

⁹⁴ BOA, *İ.MSM*, 51/1310.

⁹⁵ BOA, *A.MKT.UM*, 66/46; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 257.

⁹⁶ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.* C. 8, s. 1269.

⁹⁷ *Salname-i Devlet-i Ali Osman 1266*, s. 65.

⁹⁸ İbrahim Yılmazçelik, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması", *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 223.

⁹⁹ BOA, *A.MKT.MHM*, 387/B-5; Karal, *a.g.e.*, C. III, s. 152-158.

¹⁰⁰ Yılmazçelik, "a.g.m.", C. VI, s. 235.

yapmıştır. İzlediği devlet yanlısı politikalar nedeniyle bölgede nüfuzunu ve siyasi etkinliğini artırmıştır. Fakat Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde uygulanması ile birlikte eski gücünü ve konumunu kaybetmekten korkan Bedirhan Bey, bölgenin önde gelen bazı Kürt beylerini ve aşiret liderlerini de yanına alarak birlikte bölgede hükûmete karşı büyük bir isyan hareketine girişti. Onun bu isyanı, o dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmiştir.

Bedirhan Bey ve isyanını, tarihteki diğer feodal isyanlardan farklı kılan taraf, onun bölgede elde ettiği güç ve nüfuz dikkate alınarak içerideki ve dışarıdaki bir kısım bölücü çevreler tarafından bu isyana farklı bir mahiyet yüklenmesidir. Bu çevreler, olayla ilgili olarak kendisinin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak gayesiyle harekete geçtiğini ifade ederek bu isyan hareketine milliyetçi bir görünüm kazandırmak istemişlerdir. Oysa arşiv kayıtları ve misyoner raporları incelendiğinde çıkan sonuç, isyan hareketinin milliyetçilik düşüncesinden değil de onun bölgedeki otoritesini zayıflatmayı amaçlayan Bâbüâlî'nin uyguladığı yeni idarî yapılanmadan kaynaklandığıdır.

Neticede Bedirhan Bey, kendisinin Osmanlı yönetiminin bir parçası olduğunu gösteren ve bir Osmanlı unvanı olan "mütesellim"lik unvanını da taşıyordu. Bazı ideolojik yazarlar, Bedirhan Bey'in elde ettiği gücü ve nüfuzu dikkate alarak Cizre Emirliği'ni farklı bir siyasî statü ile tanımlamaya çalışmışlardır. Oysa feodal bir ayân olan Bedirhan Bey'in konumu Osmanlı Devleti nezdinde yine bir ayân olan Yanyalı Tepedenli Ali Paşa'nın ve Yozgat'taki Çapanoğlu'nun konumundan idarî olarak farklı değildi.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BOA, Diyarbakır Ayniyat Defteri, nr. 609

Bâb-ı Asâfî Mühimme Kalemi Belgeleri (BOA, A.DVN.MHM)

Bâb-ı Asâfî Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi (BOA, A.MKT.MHM)

Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri (BOA, A.AMD)

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Tahrirâtı (BOA, A.MKT.UM)

İrade-i Dâhiliye (BOA, İ.DH)

İrade Meclis-i Vala (BOA, İ.MVL)

İrade-i Mesail-i Mühimme (BOA, İ.MSM)
Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (BOA, HR.MKT)
Şura-yı Devlet (BOA, ŞD)

2. Diğer Kaynaklar

- Barkey, Henry J. and Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998.
- Bruinessen, Martin Van, "Aşiretler ve Devlet", *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yay., İstanbul, 2006.
- Celil, Celile, "Bedirhan Bey Ayaklanması", *Dar Üçgende Üç İsyân*, Hzl. Faik Bulut, 2. Baskı, Evrensel Yayın, İstanbul, 2005.
- Celil, Celile, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yay., Ankara, 1992.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara, 1991.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Drl. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2007.
- Çadırcı, Musa, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, Phonix Yay., Ankara, 2006, ss.151-158.
- Çay, Abdülhaluk, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmen Aşiretlerinin Kültürel Yapısı", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1990, ss. 151-180.
- Dündar, Safiye, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyânlar, Sosyo-Kültürel Yapı ve Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Eryılmaz, Bilâl, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul, 1991.
- Fletcher, James Philips, *Notes From Nineveh And Travels In Mesopotamia Assyria and Syria*, London, 1850.
- Hakan, Sinan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yay., İstanbul, 2002.
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

- Jwadiéh,Wadie, *Kürt Milliyetçiliğın Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çek ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2007.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1995.
- Kutschera, Chris, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev: Fikret Başkaya, Avesta Yay., İstanbul, 2001.
- Layard, Austen Henry, *Ninova Kalıntıları*, Çev: Zafer Avşar, Avesta Yay., İstanbul, 2000.
- Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek: Emir Bedirhan*, bgst Yay., İstanbul, 2007.
- Malmisanij, *Cizira Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul, 2000.
- McDowal, David, *Modern Kürt Tarihi*, Çev: Neşenur Domaniç, Doruk Yay., İstanbul, 2004.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara, 2000.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara, 2007.
- Özçelik, Mehmet ve Hasan Babacan, “Bedir Han İsyanı Üzerine Bir Destan”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 1996, ss. 159-172.
- Sarıbıyık, Mustafa, “Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller”, *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu (13-17 Kasım 2006)*, C. I, Ankara, 2008, ss. 255-260.
- Sevgen, Nazmi, “Kürtler”, *BTTD*, S. 11, Ağustos 1968, ss. 49-59.
- Sevgen, Nazmi, “Kürtler”, *BTTD*, S. 12, Eylül 1968, ss. 42-51.
- Sevgen, Nazmi, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, TKAE Yay., Ankara, 1982.
- Brill, *The Modern Assyrians of the Middle East Encounters With Vestern Christian Missions*, Archaeologists & Colonial Powers Princeton University Pres, Boston, 1961.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999.

- Yetiş, Kâzım, “Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1989, ss. 107-134.
- Yıldız, Hatip, *Bedirhan Bey Vak'ası (1842-1848)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000.
- Yılmazçelik, İbrahim, “Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması”, *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 221-237.
- Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yay., Ankara, 1995.